

A SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE-BASED RELIGIOUS ASSISTANTS ON RELIGIOUS PRACTICES

MEHMET ATA MİRZAOĞLU

Dr., Tarım ve Orman Bakanlığı,
Mail: mehmetata.mirzaoglu@gmail.com

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3732-5477>

ABSTRACT

This study examines the impact of AI-based religious assistants on individuals' religious attitudes, information acquisition processes, and worship practices. Data from 149 participants were collected through an online convenience sampling method and subsequently analyzed. The majority of participants were from young and middle-aged groups, with males being more represented than females. A significant portion of the sample had a high educational level, holding at least a bachelor's degree. Findings indicate that individuals using AI assistants specifically for learning prayers and religious texts exhibit significantly more positive attitudes toward these technologies. As age increases, positive attitudes tend to decrease, suggesting greater openness to digital religious tools among younger generations. Higher educational attainment correlates with increased questioning of traditional religious authority in the face of digital tools. Those using AI for religious information acquisition reported changes in access to religious content and increases in worship practices. Furthermore, AI tools used for worship guidance contributed to participants' acquisition of new religious knowledge. Users of daily religious reminders from AI assistants reported higher satisfaction with responses, as well as greater spiritual comfort and inner relaxation. Qualitative data revealed that AI-supported religious assistants were generally perceived as reliable and consistent however, some participants expressed skepticism regarding the sources of information. This highlights that the influence of digital religious tools varies depending on individual beliefs, perceptions of information credibility, and levels of technological literacy.

Keywords: Sociology Of Religion, Artificial Intelligence, Digital Religion, Digital Authority, Acquiring Religious Knowledge.

Makaleye Ait Bilgiler

Makale Türü: Araştırma
Geliş Tarihi: 18.08.2025
Kabul Tarihi: 30.05.2026
Yayın Tarihi: 30.06.2026

Makaleye Atıf Bilgisi

MİRZAOĞLU Mehmet Ata, (2026). "Yapay Zekâ Temelli Dinî Asistanların Dinî Pratiklere Etkisi Üzerine Sosyolojik Bir Analiz". *Muhafazakâr Düşünce*. Yıl: 22 Sayı: 70 (338-370).

muhafazakârdüşünce • yıl: 22 - sayı: 70 • Ocak-Haziran 2026

YAPAY ZEKÂ TEMELLİ DİNÎ ASİSTANLARIN DİNÎ PRATİKLERE ETKİSİ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ANALİZ

MEHMET ATA MİRZAOĞLU

Öz

Bu çalışma, yapay zekâ temelli dinî asistanların bireylerin dinî tutumları, bilgi edinme süreçleri ve ibadet pratiklerine etkisini incelemiştir. Veriler, çevrim içi ortamda kolayda örnekleme yöntemiyle 149 katılımcıdan toplanarak analiz edilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu genç ve orta yaş grubundandır, erkekler ise kadınlara göre daha fazla temsil edilmiştir. Eğitim düzeyi yüksek bireyler çalışmada ağırlıktadır. Araştırma bulguları, dua ve dinî metin öğrenme amacıyla yapay zekâ asistanlarını kullananların, bu teknolojilere yönelik tutumlarının anlamlı derecede daha olumlu olduğunu göstermiştir. Yaş arttıkça olumlu tutumların azaldığı, genç kuşağın dijital dinî araçlara daha açık olduğu tespit edilmiştir. Eğitim seviyesi yükseldikçe ise bireylerin dijital araçlar karşısında dinî otoriteyi daha fazla sorguladıkları gözlemlenmiştir. Dinî bilgi edinme amacıyla yapay zekâ kullananların, dinî içeriklere ulaşımında değişim ve ibadet pratiklerinde artış yaşadığı belirlenmiştir. İbadet rehberliği amacıyla kullanılan araçların, bireylerin yeni dinî bilgiler öğrenmesine katkı sağladığı ortaya konmuştur. Günlük dinî hatırlatma kullananlar, yapay zekâ asistanlarından aldıkları yanıtlar karşısında daha yüksek tatmin, manevi huzur ve içsel rahatlatma hissetmektedir. Nitel veriler, yapay zekâ destekli dinî asistanların genel olarak güvenilir ve tutarlı bulunduğunu göstermiş ancak bazı katılımcılar bilgi kaynağı konusunda şüpheli yaklaşmıştır. Bu durum, dijital dinî araçların etkisinin bireysel inanç, bilgi kaynağı algısı ve teknolojik okuryazarlık düzeyine bağlı olarak farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Yapay Zekâ, Dijital Din, Dijital Otorite, Dinî Bilgi Edinme.

Giriş

Dijital dönem, toplumsal yapıyı ve iktisadi ilişkileri etkilediği gibi dinin bireysel ve kolektif tecrübesini de dönüştürmektedir. Din, geleneksel olarak toplumsal yapının kurucu unsurlarından biri sayılsa da teknolojinin merkezde olduğu yeni toplum düzeninde, dinin formu ve ifadesi radikal dönüşümlere uğramaktadır. Bu dönüşümün en yeni ve çarpıcı boyutlarından biri, yapay zekâ temelli dijital dinî asistanların, bireylerin dinî sorularına yanıt veren, ibadetleri hatırlatan, bazen dua öğretene, bazen de ilahiyat tartışmalarının tarafı olan birer otorite hâline gelmesidir. Bu çalışma, dijital dinî asistanların bireysel inancın biçimlenmesinde nasıl bir rol oynadığını sosyolojik olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Yapay zekâ, en iddialı bakış açısıyla değerlendirildiğinde, insanlık tarihinin şimdiye dek giriştiği en büyük mühendislik projesi (Say, 2018, s. 81) olarak görüldüğünün yanı sıra, giderek insanla rekabet eden bir kapasiteye ulaşma eğilimi de göstermektedir. Nitekim literatürde yapay zekânın “insanlarla yetenek ve donanım açısından rekabet eden bir varlık” (Yamaç & İşbilen, 2024, s. 234) olarak konumlandırıldığı ifade edilmektedir. Yapay zekâ ile çalışan dijital sistemler, bireylerin dinî bilgiye erişme yollarını kökten değiştirerek bilgi-otorite ilişkisini yeni bir zemine taşımaktadır. Nitekim Yamaç’a göre din-topluluk ilişkileri/etileşimleri sanal ortama taşınmıştır (Yamaç, 2020, s. 102). Bu durum, bireylerin dinî bilgiye erişim biçimlerinin dijitalleşmesine zemin hazırlamaktadır. Artık dinî bilginin kaynağı bir din adamı, kurum veya kutsal metin yorumu değil, bir algoritmadır. Bu dönüşüm, bu dijital sistemlerin bireyler için yeni bir “dijital dinî otorite” işlevi görüp görmediği, yapay zekâ aracılığıyla sunulan dinî bilginin bireylerin inançlarını nasıl biçimlendirdiği, dijital dindarlığın giderek daha bireysel ve öznel bir yapıya evrilip evrilmediği ve geleneksel dinî otoritenin bu yeni dijital aktörlerle rekabetinin nasıl şekillendiği gibi temel soruları gündeme getirmektedir. Ortaya çıkan bu sorunsal, dijitalleşmenin toplumsal, kültürel ve bilgi üretim süreçlerini derinden etkileyen çok yönlü bir olgu olduğunu göstermektedir. Bu çalışma, yapay zekânın dinî bilgi üretiminde yeni otorite biçimleri oluşturup oluşturmadığını ve bunun birey ile din arasındaki ilişkilere yansımalarını sosyolojik bir perspektiften tartışmaktadır.

Amaç ve Kapsam

Bu çalışma, yapay zekâ temelli dijital dinî asistanların kullanımının bireylerin dinî tutumları ve pratikleri üzerindeki etkilerini sosyo-demografik değişkenler bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Bu araştırma, yapay zekâ temelli dijital dinî asistanların farklı yaş, cinsiyet, öğrenim durumu ve dindarlık düzeyine sahip bireyler tarafından kullanımını, bu kullanımın dinî tutum, bilgi edinme, ibadet pratikleri ve dinî otorite algısına etkilerini Türkiye’deki belirli bir örneklem üzerinden değerlendirmektedir. Ayrıca, günlük dinî hatırlat-

malar ve dua/metin öğrenme gibi kullanım amaçlarının tutum ve davranışlar üzerindeki rolü ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Literatür Özeti

İlgili literatür incelendiğinde yapay zekânın farklı boyutlarını ele alan çok sayıda çalışmanın mevcut olduğu görülmektedir. Örneğin “50 Soruda Yapay Zekâ” (Say, 2018) adlı çalışma, yapay zekânın temel kavramlarını ve gelişim sürecini açıklarken “Artificialintelligence as A Digital Public Relations Tool” (Çakır, 2024) yapay zekânın dijital halkla ilişkiler bağlamında bir araç olarak kullanımına odaklanmaktadır. Benzer şekilde, “Dijital Din Araştırmalarında Konu ve Yaklaşımlar” (Haberli, 2020) dijitalleşmenin din alanındaki etkilerini ele almakta; “Yapay Zekâya Uygulamalı Etik Bağlamında Bir Yaklaşım” (Bayık, 2022) ise etik bir perspektiften değerlendirmeler sunmaktadır.

Yapay zekâ ile din eğitimi arasındaki ilişkiyi konu alan çalışmalar da literatürde önemli bir yer tutmaktadır. “Din Eğitimi Biliminin Temel Konularında Chatgpt Yapay Zekâ Uygulama Verilerinin Güvenilirliği” (Çakmak vd., 2024), “Din Eğitiminde İçerik Oluşturma ve Kişiselleştirilmiş Öğrenme Aracı Olarak Chatgpt” (Kaya & Eliyatkin, 2024), “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Yapay Zekâ Destekli Modern Öğretim Yaklaşımları” (Arıcan, 2024) gibi çalışmalar, özellikle eğitsel bağlamda yapay zekânın sunduğu imkânları değerlendirmektedir.

Toplum, din ve kültür boyutunda ise “Yapay Zekâ, Toplum ve Dinin Geleceği” (Kafalı, 2019), “Yapay Zekâ Kaygısı, Yabancılaşma ve Dindarlık İlişkisi” (Kazak, 2023), “Yahudiliğin Yapay Zekâya Yaklaşımı ve Chatgpt’de Yahudilik” (Taşpınar, 2024), “Yapay Zekâ ile Toplumsal Dönüşüm: Sosyolojik Perspektif” (Akbaş, 2024) gibi çalışmalar dikkat çekmektedir. Ayrıca, “İbadetlerle İlgili Fetvalar ve Yapay Zekâ Uygulamaları: Karşılaştırmalı Bir Analiz” (Ünal, 2024), “Yapay Zekâ Sohbet Robotu Chatgpt ile İnanç-İnançsızlık, Doğal Afet ve Ölüm Konuları Üzerine Nitel Bir Araştırma: Din ve Maneviyatın Psikolojik Sağlığa Etkileri” (Kızılgeçit vd., 2023), “Yapay Zekâ ile İlgili İddiaların Tanrı Tasavvurları Açısından Değerlendirilmesi” (Erbek, 2024) gibi çalışmalar da önemli katkılar sunmaktadır. Felsefi temelde ise “Felsefi Açından Yapay Zekâ” (Tahça, 2009) adlı çalışma öne çıkmaktadır.

Son dönemde farklı tematik odaklarla yapılan bazı çalışmalar da literatüre çeşitlilik kazandırmıştır. “Yapay Zekâ Kaygısının Kariyer Kararlılığına Etkisine Yönelik Bir Araştırma: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Öğrencileri Örneği” (Gültekin vd., 2022), bireysel gelecek planlamasında yapay zekânın oluşturduğu kaygıya odaklanırken “AI-driven Personalization and Purchase Intention in Modest Fashion: Sharia Compliance as Moderator” (Hussain, 2025) İslami moda bağlamında kişiselleştirilmiş yapay zekâ uygulamalarının satın alma ni-

yetine etkisini incelemektedir. “Feminist Re-Engineering of Religion-Based AI Chatbots” (Biana, 2024), dinî temelli yapay zekâ sohbet botlarının feminist perspektifle yeniden yapılandırılmasını ele almakta olup “The Emergence of AI and ChatGPT: Implication for Religion Sustainability in Africa” (Oyasor, 2024) ise Afrika’da dinin sürdürülebilirliği bağlamında yapay zekâ teknolojilerinin etkisini tartışmaktadır. “Yapay Zekâ Dindarlığının Medyadaki Erken Görünümleri: Kübra Dizisi Örneği” (Karaarslan & Karaarslan, 2025) de yapay zekâ temsillerinin popüler kültürdeki yansımalarını analiz etmektedir. “Yapay Zekâ Sosyolojisi Üzerine Bir Değerlendirme” çalışması (Adaş & Erbay, 2022) ise yapay zekânın teknik bir araç olmasının yanında toplumsal yaşamı çeşitli yönlerden etkileyen önemli bir olgu olduğunu vurgulamaktadır.

Yapay zekâ teknolojileri birçok alanda yaygınlaşırken dinî boyutu, özellikle teolojik temelleri ve inançla ilişkisi açısından giderek artan akademik ilgi görmektedir. Ancak hem küresel bağlamda hem de özellikle Türkiye bağlamında yapılan çalışmaların sınırlı olması, yapay zekânın dinî boyutuna ilişkin literatürde önemli bir boşluk bulunduğunu göstermektedir. İşte bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurmayı ve yapay zekâ temelli dinî asistanların bireylerin dinî yaşantıları üzerindeki etkisini sosyolojik bir perspektiften analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Yapay Zekâ

Yapay zekâ kavramının kökeni Eski Yunan mitolojisine kadar uzanmakta olup zeki makinelerle ilgili ilk fikirler bu dönemde ortaya çıkmıştır. Asıl gelişmeler ise İkinci Dünya Savaşı sonrası modern bilgisayarların ortaya çıkmasıyla başlamış, 1956’da “yapay zekâ” teriminin kullanılmasıyla alan sistematik bir şekilde gelişmiştir (Acar, 2007, s. 38). Yapay zekâ, bilgisayar biliminin; bilgisayar sistemlerinin veya yazılımların, zekâ atfedilebilecek düzeyde işlem yapmalarını, anlamlı çıktılar üretmelerini ve belirli durumlara uygun tepkiler verebilmelerini sağlayacak biçimde tasarlanması ve programlanmasıyla ilgilenen alt disiplindir. Dar anlamda yapay zekâ, önceden tanımlanmış sınırlı görevleri yerine getiren algoritmaların ve uygulamaların geliştirilmesini kapsarken geniş anlamda ise uzun vadede bilişsel yetilere sahip, insan benzeri düşünme, öğrenme ve karar verme becerileri sergileyebilen, özerk şekilde hareket edebilen yapay sistemlerin geliştirilmesini amaçlar. Bu doğrultuda yapay zekâ, teknik bir mühendislik alanı olduğu gibi insan zihnini modellemeye çalışan çok disiplinli bir araştırma alanıdır (Çitil, 2023, s. 27).

Yapay zekâ, günümüzde teknolojik dönüşümün merkezinde yer alan ve birçok alanda köklü değişimlere yol açan bir güç hâline gelmiştir. Makine öğrenmesi, derin öğrenme, doğal dil işleme ve görüntü tanıma gibi alt dalları sayesinde yapay zekâ, teknik bir konu olmaktan çıkmıştır. Bunun yanı sıra

ekonomi, sağlık, eğitim, tarım, güvenlik ve günlük yaşam gibi pek çok sektörde stratejik bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu teknolojik dönüşüm dinî yaşamı da dönüştürmeye başlamıştır. Özellikle yapay zekâ temelli dinî asistanlar, bireylerin ibadet, dua, fetva alma ve dinî bilgiye erişim gibi pratiklerinde yeni arayüzler oluşturmakta ve böylece geleneksel dinî otoriteyle kurulan ilişkileri yeniden şekillendirmektedir. Yapay zekânın dinî pratikler üzerindeki etkisini sosyolojik açıdan incelemek, modern toplumlarda inanç ve teknoloji etkileşimini anlamak açısından büyük önem taşımaktadır.

Acar'a göre, 2007 yılı itibarıyla yapay zekânın anlam çıkartma, genelleme, akıl yürütme ve geçmiş deneyimlerden öğrenme gibi insan zihnine özgü bilişsel yetenekler bakımından önemli sınırlılıkları bulunmaktadır (Acar, 2007, s. 60). Bununla birlikte, son yıllarda geliştirilen büyük dil modelleri ve üretken yapay zekâ sistemleri, doğal dil işleme, içerik üretme ve belirli düzeylerde akıl yürütme gibi alanlarda önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Ancak yapay zekânın insan bilişine tam anlamıyla eşdeğer bir kapasiteye ulaşip ulaşmadığı konusu tartışılmaya devam etmektedir. Bu nedenle, yapay zekânın günümüzde ulaştığı teknik gelişmişlik düzeyi, karar alma süreçlerinde doğurabileceği toplumsal, hukuki ve etik sonuçlara ilişkin kaygıları ortadan kaldırmamaktadır (UNESCO, 2021). Kafalı, yapay zekânın karar alma süreçlerinde belirleyici hâle geldiği, seçenekleri sınırlandırarak bireyler adına tercih yaptığı ve istatistiksel veriler doğrultusunda davranışları yönlendirdiği bir toplumda, bireylerin kişisel sorumluluktan kaçma eğilimlerinin artacağını öngörmektedir (Kafalı, 2019, s. 159).

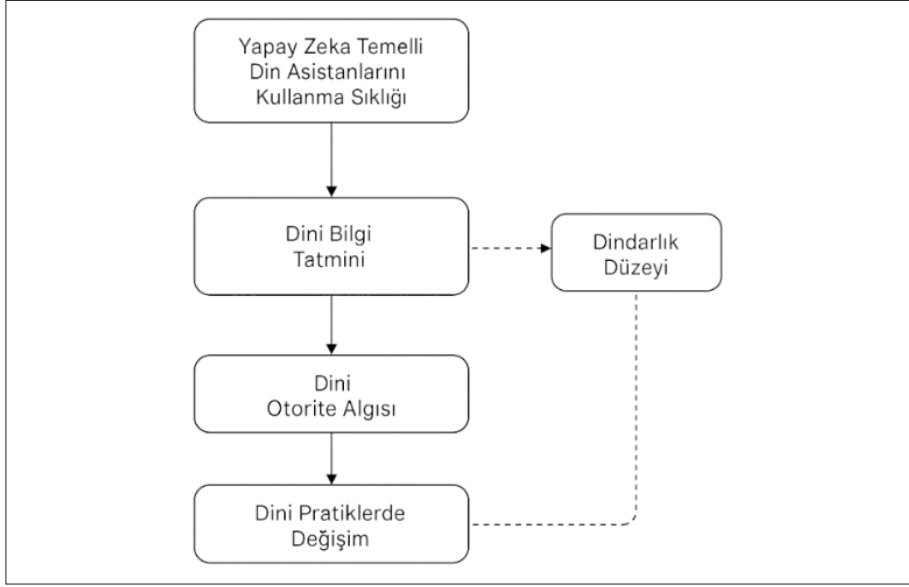
Yapay zekâ, teknik bir yenilik olmakla beraber toplumsal, ahlaki ve dinî yönleriyle de ele alınması gereken çok boyutlu bir dönüşüm sürecinin önemli bir unsuru olarak görülmelidir. Dinî pratiklerden bireysel sorumluluk anlayışına, bilgiye erişimden otorite ilişkilerine kadar geniş bir etki alanı bulunan bu teknolojinin, insan aklına özgü kabul edilen anlamlandırma, sezgi ve etik değerlendirme gibi yönlerde hâlâ sınırlılık taşıdığı açıktır. Ancak bu sınırlılıklar, yapay zekânın toplumsal yapı ve birey üzerindeki yönlendirici gücünü ortadan kaldırmamaktadır. Yani bu gücün yol açabileceği sorumluluk boşlukları, yabancılaşma ve otorite kaymaları gibi riskleri daha görünür kılmaktadır. Bu çerçevede yapay zekânın dinî ve etik yaşam üzerindeki etkilerini sosyolojik ve felsefi düzeylerde tartışmak, çağdaş toplumların inançla teknolojiyi nasıl uzlaştırdığını anlamak açısından büyük önem taşımaktadır.

Yöntem

Bu kısımda, araştırmanın metodolojik çerçevesi çizilmiş, model, örneklem grubu, kullanılan veri kaynakları, veri toplama teknikleri ve analiz yöntemlerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli ve Araştırma Hipotezleri

Bu araştırma, karma yöntem yaklaşımı ile tasarlanmıştır. Nicel veriler anket yoluyla, nitel veriler ise yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Araştırma modeli, yapay zekâ temelli dinî asistanların bireylerin dinî pratikleri ve dindarlık algıları üzerindeki etkisini sosyolojik boyutta incelemeyi amaçlamaktadır. Elde edilen bulgular doğrultusunda oluşturulan kuramsal araştırma modeli Şekil 1’de sunulmaktadır.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Araştırma Hipotezleri:

H1: Yapay zekâ temelli dinî asistanları dua/dinî metin öğrenme amacıyla kullanan bireylerin, bu teknolojilere yönelik tutum puanları, kullanmayanlara göre anlamlı biçimde daha yüksektir.

H2: Katılımcıların yaşı arttıkça yapay zekâ temelli dinî asistanlara yönelik olumlu tutum düzeyleri azalmaktadır.

H3: Öğrenim düzeyi farklılaştıkça bireylerin dijital dinî araçların geleceksel dinî otorite üzerindeki etkisine dair görüşleri anlamlı biçimde farklılık göstermektedir.

H4: Öğrenim durumu ile “daha düzenli dinî yaşam” ifadesine verilen yanıtlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H5: Dinî bilgi edinme amacıyla yapay zekâ kullanan bireylerin, dinî içeri-
klere ulaşım biçimlerinin değiştiğine dair algısı daha yüksektir.

H6: Yapay zekâ destekli cevapların dinî pratikleri artırıcı etkisi, dinî bilgi
edinme amacıyla bu araçları kullanan bireylerde daha yüksektir.

H7: İbadet rehberliği amacıyla yapay zekâ kullanan bireylerde, dinî bilgi
edinme düzeyi anlamlı şekilde artmıştır.

H8: Günlük dinî hatırlatma özelliğini kullanan bireylerde, yapay zekâ
cevaplarına yönelik tatmin düzeyi anlamlı şekilde yüksektir.

H9: Yapay zekâ temelli dinî asistanları günlük dinî hatırlatmalar amacıyla
kullanan bireyler, bu araçlarla etkileşimde daha yüksek düzeyde manevi huzur
hissetmektedir.

H10: Günlük dinî hatırlatmalar amacıyla yapay zekâ temelli dinî asistanları
kullanan bireyler, bu araçlarla etkileşimde içsel bir rahatlama hissini daha sık
yaşamaktadır.

H11: Günlük dinî hatırlatma kullanan bireylerde yapay zekâ destekli ya-
nıtların dinî pratikleri artırma etkisi daha fazladır.

Örneklem ve Veri Toplama

Araştırmaya ilişkin veriler, çevrim içi anket formu aracılığıyla ve kolayda
örnekleme yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Anket, çevrim içi form üze-
rinden hazırlanmış ve yalnızca yapay zekâ temelli dinî asistanları daha önce
kullanmış bireylerin katılımına açık olacak şekilde uygulanmıştır. Bu kap-
samda toplam 175 kişiye ulaşılmış ancak çalışmanın amacına uygun olarak
yalnızca ilgili teknolojiyi deneyimlediğini belirten 149 katılımcının verileri
değerlendirme kapsamına alınmıştır.

Araştırmada kullanılan kolayda örnekleme yöntemi, erişilebilir ve gönüllü
katılımcılardan veri toplama esasına dayanmaktadır. Bu yöntem, zaman ve kay-
nak kısıtları çerçevesinde pratik bir veri toplama imkânı sunmakla (Malhotra,
2004, s. 321) birlikte, seçilen örneklemin evreni ne ölçüde temsil ettiğine dair
bazı sınırlılıklar barındırmaktadır.

Ayrıca araştırmanın amacına uygun olarak, önceden hazırlanmış yarı ya-
pılandırılmış görüşme formu aracılığıyla katılımcılarla derinlemesine görüş-
meler gerçekleştirilmiştir. Açık uçlu sorular, araştırmacının ele aldığı olgu-
yu katı yapısal sınırlamalara bağlı kalmadan daha kapsamlı ve derinlikli bir
biçimde incelemesine olanak tanır (Yıldırım & Şimşek, 2000, s. 59). Nicel
veri olarak elde edilen bilgileri desteklemek, anlamak ve açıklamak için rast-
lantısal olmayan, keşfetmeye ve anlamaya yönelik bilgi elde edilmiştir. Bu

nedenle, örneklem büyüklüğünün yanı sıra, araştırma amacına uygun veriyi ortaya çıkarabilecek nitelikte veri toplama tekniklerinin (Kümbetoğlu, 2015, ss. 97-98) kullanılması önem arz etmektedir. Bu çerçevede 19 kişi ile mülakat gerçekleştirilmiş ve veriler analiz edilmiştir.

Çalışmada yer alan katılımcılar, yapay zekâ temelli dinî asistanları daha önce kullanmış bireylerden olduğundan bu durum araştırmanın amacına uygun bir alt evren tanımına işaret etmektedir. Ancak katılımcıların demografik özellikleri ile bu teknolojiyi kullanan genel kitlenin tümü arasında birebir bir örtüşme olmayabileceğinden elde edilen bulguların genellenebilirliği sınırlı düzeyde değerlendirilmeli, sonuçlar yalnızca benzer özelliklere sahip kullanıcı grupları için geçerli olarak ele alınmalıdır.

Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırma kapsamında katılımcılara “Daha önce yapay zekâ temelli bir dinî asistanı kullandınız mı?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya katılımcıların 149’u “evet”, 26’sı ise “hayır” cevabını vermiştir. Toplam 175 katılımcıdan yalnızca 149’u bu tür bir teknolojiyi deneyimlediğini belirtmiştir.

Çalışmanın amacı, yapay zekâ temelli dinî asistan kullanımına yönelik algı, tutum ve deneyimleri değerlendirmek olduğundan bu hizmeti hiç kullanmamış olan katılımcıların (n=26) görüşleri analiz kapsamının dışında tutulmuştur. Çünkü bu katılımcıların teknolojiyi bizzat deneyimlemeden verdikleri yanıtların, kullanım deneyimine dayalı veri üretmeyeceği ve araştırmanın amacına hizmet etmeyeceği öngörülmüştür. Dolayısıyla araştırma bulguları, yalnızca yapay zekâ temelli bir dinî asistanı daha önce kullanmış olan 149 katılımcının verdiği yanıtlar üzerinden değerlendirilmiş, analizler ve sonuçlar bu örneklem grubu temel alınarak oluşturulmuştur. 19 kişi ile yapılan mülakatlarda toplamda 6 soru sorulmuş ve elde edilen veriler değerlendirmeye dâhil edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler hem nicel hem de nitel yöntemlerle toplanmıştır. Nicel veri toplama aracı olarak yapılandırılmış bir anket formu kullanılmış, nitel veri ise yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yoluyla elde edilmiştir.

Nicel Veri Toplama Aracı

Nicel veri toplamak amacıyla geliştirilen anket formu dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların demografik bilgilerine yer verilmiştir. İkinci bölümde katılımcıların yapay zekâ temelli dinî asistanları kullanma durumuna ve sıklığına, üçüncü bölümde ise bu araçlara ilişkin tutum ve algı-

larına yönelik ifadeler yer almaktadır. Bu ifadeler, 5'li Likert ölçeği (kesinlikle katılmıyorum – kesinlikle katılıyorum) ile yapılandırılmıştır. Dördüncü ve son bölümde, katılımcıların konuya dair düşüncelerini daha detaylı aktarabilmeleri amacıyla açık uçlu bir soru yöneltilmiştir.

Nitel Veri Toplama Aracı

Araştırmanın nitel boyutunda, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşmeler, katılımcıların yapay zekâ temelli dinî asistanları nasıl tanımladıkları, bu araçları ne amaçla ve nasıl kullandıkları, cevaplara dair güven algıları, geleneksel dinî otoritelerle karşılaştırmaları, dinî düşünce ve pratiklerdeki değişim gibi temalara odaklanmıştır. Görüşme soruları, katılımcıların kişisel deneyimlerini ve algılarını derinlemesine anlamaya olanak sağlayacak biçimde düzenlenmiştir. Görüşmecilere toplamda 6 soru sorulmuş ve elde edilen nitel veriler, MAXQDA gibi nitel analiz yazılımlarıyla analiz edilmek üzere önceden belirlenmiş kod ve temalar doğrultusunda sınıflandırılmıştır. Bu kapsamda, yapılan görüşmelerden elde edilen ham veriler kodlanarak bir kelime bulutu oluşturulmuştur. Şekil 2’de sunulan bu kelime bulutunda, kelimelerin boyutları onların kullanım yoğunluğunu yansıtmaktadır.

Şekil 2: Kod Bulutu

Verilerin Analizi

Nicel verilerin analizinde SPSS, nitel verilerin analizinde ise MAXQDA programı kullanılmıştır. Analizler SPSS (Statistical Package for Social Sciences; SPSS Inc., Chicago, IL) 22 paket programında değerlendirilmiştir. Çalışmada tanımlayıcı veriler kategorik verilerde n, % değerleri, sürekli verilerde ise ortalama $\pm$ standart sapma (Ort $\pm$ SS) değerleri ile gösterilmiştir. Sürekli değişkenlerin normal dağılıma uygunluğu Kolmogorov-Smirnov testi ile değerlendirilmiştir. İkili grupların karşılaştırılmasında Student t-testi, ikiden fazla değişkenlerin karşılaştırılmasında One Way ANOVA analizi yapılmıştır. Sürekli değişkenlerin birbiriyle ilişkisinin incelenmesinde Spearman korelasyon testinden yararlanılmıştır. Analizlerde istatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir.

Güvenilirlik Analizi

Araştırmada kullanılan 10 soruluk ölçme aracının güvenilirliğini test etmek amacıyla Cronbach's Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Güvenilirlik katsayısının 0,70'ten büyük olması (Arastaman & Kısa, 2020, s. 194) beklenir. Yapılan analiz sonucunda Cronbach's Alpha değeri 0,925 olarak bulunmuştur.

Bulgular ve Tartışma

Katılımcı Profili ve Dijital Dinî Asistan Kullanım Eğilimleri

Araştırmaya katılan tüm bireyler, dinî aidiyetlerini Müslüman olarak beyan etmiştir. Bu durum, çalışmanın konusunun doğrudan İslami pratiklerle ilişkili olması açısından beklenen bir sonuçtur ve analizlerin İslam bağlamında değerlendirilmesini sağlamaktadır.

- Yaş dağılımı incelendiğinde katılımcıların %34'ünün 18-24 yaş aralığında, %27,8'inin ise 35-44 yaş grubunda yer aldığı görülmektedir. Bu iki grubun toplamı, örneklemin yaklaşık %62'sini oluşturarak çalışmanın büyük ölçüde genç ve orta yaşlı bireyler üzerinden temsil edildiğini göstermektedir. Bu dağılım, dijital teknolojilere daha açık olduğu bilinen yaş gruplarının çalışmada baskın olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma grubunun yaş ortalaması 33,9 iken nitel çalışmada yer alan katılımcıların yaş ortalaması 29,2 olarak belirlenmiştir. Her iki grubun birleşimiyle toplam yaş ortalaması ise 30,1 olarak hesaplanmıştır.
- Cinsiyet açısından bakıldığında, erkek katılımcıların oranı (%59,7), kadın katılımcılardan (%40,3) yüksektir. Nitel verilerde de benzer şekilde, erkek katılımcıların oranı %52, kadın katılımcıların ise %48 olarak belirlenmiştir.

- Eğitim düzeyleri incelendiğinde katılımcıların %54,9'unun lisans, %22,2'sinin yüksek lisans ve üzeri eğitim seviyesinde olduğu görülmektedir.
- Katılımcıların dindarlık düzeyleri öz değerlendirme yoluyla ölçülmüş olup %79,9'u kendini "orta düzeyde dindar", %15,3'ü "çok dindar" ve %4,9'u "az dindar" olarak tanımlamıştır.
- Katılımcıların yapay zekâ temelli dinî asistan kullanım sıklıkları değerlendirildiğinde büyük çoğunluğun (%72,2) bu araçları "nadiren" kullandığı görülmektedir. Günlük kullanım oranı %7,6, haftalık kullanım %9,7, aylık kullanım ise %10,4 olarak belirlenmiştir. Bu durum, söz konusu teknolojilerin henüz bireylerin dinî yaşamlarında rutin ve sürekli bir kullanım aracı hâline gelmediğini, daha çok ihtiyaç duyulduğunda başvurulacak destekleyici bir kaynak olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.
- Kullanım nedenleri açısından ise katılımcıların yarısı (%50), bu araçları "dinî bilgi edinme" amacıyla kullandığını belirtmiştir. Bunu %45,8 ile "tartışma/soru sorma", %16 ile "dua/metin öğrenme", %14,6 ile "günlük dinî hatırlatmalar" ve %13,2 ile "ibadet rehberliği" takip etmektedir. Bu dağılım, bireylerin yapay zekâ temelli dinî asistanları daha çok bilgiye erişim ve anlam arayışı bağlamında değerlendirdiğini, ibadet uygulamaları veya ritüel rehberlik gibi doğrudan pratiğe dönük işlevlerinin ise ikincil düzeyde kaldığını göstermektedir. Yapılan görüşmelerde katılımcılar, yapay zekâ temelli dinî asistanlara sordukları soruları şu şekilde belirtmiştir:

"Namaz nasıl kılınır, oruç ne zaman bozulur gibi sorular sordum." (G1_E_18_Lise Mezunı).

"Namaz saatleri, helal haram gibi dinî vecizeleri öğrenmek için kullandım." (G16_K_28_Ev Hanımı).

"Helal ve haramı ayırt edebilecek davranış ve yaşam biçimiyle ilgili bilgilendirici sorular yöneltiriz." (G6_E_30_Esnaf).

"Faiz, helal-haram sınırları gibi konuları sordum." (G7_E_34_Memur).

"Abdest, oruç, kadın özel durumu gibi konuları sordum." (G15_K_23_Üniversite Öğrencisi).

"Tesettür sadece başörtü müdür?" gibi sorular sordum." (G17_K_30_Grafik Tasarımcısı).

“Evrim, yaratılış, bilim-din ilişkisi gibi sorular sordum.” (G2_E_20_ Üniversite Öğrencisi).

“Genelde rüya yorumları.” (G4_E_26_ Öğretmen).

“Tasavvuf, felsefe, modernizm ilişkisi gibi sorular soruyorum.” (G5_E_28_ Yüksek Lisans Öğrencisi).

“Genellikle Kur’an-ı Kerim’de anlamadığım kısımları soruyorum.” (G9_E_37_ Memur).

Katılımcıların yapay zekâ temelli dinî asistanlara yönelttikleri sorular, nicel verilerle elde edilen bulgularla örtüşmektedir. Görüşmelerde yer alan “Namaz nasıl kılınır?”, “Oruç ne zaman bozulur?”, “Faiz ve helal-haram sınırları nelerdir?” gibi sorular, bu araçların özellikle dinî bilgi edinme amacıyla kullanıldığını açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim nicel verilerde katılımcıların %50’sinin bu sistemleri “dinî bilgi edinme”, %45,8’inin ise “tartışma/soruşturma” amacıyla kullandığını belirtmesi bu durumu desteklemektedir. Bununla birlikte, tesettür, evrim, bilim-din ilişkisi, tasavvuf ve modernizm gibi daha derinlikli ve yoruma açık alanlara dair soruların da yöneltildiği görülmektedir. Bu çeşitlilik, kullanıcıların ibadet rehberliğiyle sınırlı kalmayıp daha çok anlam arayışı ve bilgiye erişim odaklı bir motivasyonla hareket ettiklerini göstermektedir. Dolayısıyla, nitel bulgular, yapay zekâ temelli dinî asistanların bireyler tarafından doğrudan ritüel uygulamalardan çok, bilişsel ve sorgulayıcı bir dinî deneyimi desteklemek üzere kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Tüm bu veriler ışığında, yapay zekâ destekli dinî teknolojilerin bireyler tarafından ağırlıklı olarak bireysel ve bilişsel düzlemde değerlendirildiği, ancak pratik dinî yaşantı üzerinde sınırlı etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Dijital dindarlık, bu bağlamda henüz kurumsal veya ritüel merkezli bir yapı kazanmamış olup kişisel bilgi arayışına dayalı, bireyselleşmiş bir dindarlık formu olarak ortaya çıkmıştır.

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri, Dindarlık Özellikleri ve Yapay Zekâ Asistanı Kullanma Durumları

		n	%
Yaş	18-24 yaş	49	34,0
	25-34 yaş	24	16,7
	35-44 yaş	40	27,8
	45-54 yaş	27	18,8
	55-64 yaş	4	2,8
Cinsiyet	Kadın	58	40,3
	Erkek	86	59,7
Öğrenim durumu	Lise	12	8,3
	Ön Lisans	21	14,6
	Lisans	79	54,9
	Yüksek Lisans +	32	22,2
Dindarlığınızı nasıl tanımlarsınız?	Az dindarım	7	4,9
	Orta düzeyde dindarım	115	79,9
	Çok dindarım	22	15,3
Ne sıklıkla kullanıyorsunuz?	Her gün	11	7,6
	Haftada birkaç kez	14	9,7
	Ayda birkaç kez	15	10,4
	Nadiren	104	72,2
Kullanma nedeni*	Dinî bilgi edinmek	72	50,0
	İbadet rehberliği	19	13,2
	Dua/metin öğrenmek	23	16,0
	Günlük dinî hatırlatmalar	21	14,6
	Tartışma/soru sormak	66	45,8

*Birden fazla kullanma nedeni olan katılımcı vardır.

Yapılan mülakatlar neticesinde görüşmecilerden elde edilen yaş, cinsiyet ve katılımcıların görevlerine dair bilgiler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Mülakat Görüşmelerinde Elde Edilen Demografik Özellikler

KOD	Cinsiyet	Yaş	Görevi
G1	E	18	Lise Mezunu
G2	E	20	Üniversite Öğrencisi
G3	E	22	Üniversite Öğrencisi
G4	E	26	Öğretmen
G5	E	28	Yüksek Lisans Öğrencisi
G6	E	30	Esnaf
G7	E	34	Memur
G8	E	35	Memur
G9	E	37	Memur
G10	E	45	Esnaf
G11	E	50	İmam
G12	K	18	Lise Mezunu
G13	K	20	Üniversite Öğrencisi
G14	K	22	Üniversite Öğrencisi
G15	K	23	Üniversite Öğrencisi
G16	K	28	Ev Hanımı
G17	K	30	Grafik Tasarımcısı
G18	K	33	Ev Hanımı
G19	K	37	Ev Hanımı

Katılımcıların Yapay Zekâ Temelli Dinî Asistanlara Yönelik Tutumları

Katılımcılara sorulan sorular neticesinde elde edilen veriler, 5'li Likert tipi ölçek kullanılarak toplanmış olup katılımcıların her maddeye verdikleri yanıtlar frekans ve yüzde dağılımlarıyla analiz edilmiştir. Söz konusu bulgular Tablo 3'te ayrıntılı biçimde sunulmuştur.

Araştırmaya katılan bireylerin, yapay zekâ destekli dinî asistanlara ilişkin tutumlarını belirlemek amacıyla on maddelik bir tutum ölçeği kullanılmıştır. Katılımcıların bu ifadelere verdikleri yanıtlar doğrultusunda ortalama tutum puanı $2,81 \pm 0,94$ olarak hesaplanmıştır. Bu değer, 5'li Likert ölçeğinde orta düzeyde yakın, ancak kararsızlıkla hafif olumlu tutum arasında konumlanmaktadır.

Veriler detaylı incelendiğinde katılımcıların büyük bir kısmının birçok ifadeye kararsız yanıtlar verdiği, bununla birlikte bazı alanlarda kısmen olumlu eğilimler sergilediği görülmektedir.

1. *“Yapay zekâ destekli dinî asistanların verdiği bilgiler beni tatmin ediyor.”* Bu ifadedeki dağılım, bireylerin önemli bir kısmının (yaklaşık %41'i kararsız, %27'si olumlu) yapay zekâdan gelen dinî bilgileri yeterince tatmin edici bulup bulmadığına dair bir belirsizlik yaşadığını gösteriyor. Bu, dinî bilginin otoritesi ve bilgiye duyulan güven konularını gündeme getirir. Dijitalleşme süreci, internet teknolojileri aracılığıyla dinî bilgiye erişimi kolaylaştırıp bireylere inançlarını özgürce ifade etme imkânı sağlarken bu durum geleneksel dinî kurumların otoritesinin zayıflamasına neden olarak toplumsal yapıda dinî otoritenin işleyiş biçimini köklü şekilde değiştirmiştir (Gökbayrak & Işıklı, 2022, s. 136). Dijital teknolojilerin bilgi üretme biçimleriyle geleneksel bilgi kaynakları arasındaki fark bireylerde epistemolojik bir kayma yaşandığını ve henüz bu kaymanın oturmadığını düşündürür.
2. *“Bu tür dijital araçların dinî konularda tarafsız bilgi sunduğuna inanıyorum.”* Yanıtlar, bu tür araçların tarafsızlık iddiasının sorgulandığını (yaklaşık %31'i olumsuz, %43'ü kararsız) göstermektedir. Din sosyolojisinde bilgi ile iktidar ilişkisi temel bir konudur. Bilginin kim tarafından ve hangi değerlerle üretildiği, dijital platformların görünürde “tarafsız” olsalar bile hangi kültürel kodlarla biçimlendiği sorusunu gündeme getirir. Bu, dijital dinî söylemin seküler kodlarla harmanlanma ihtimali üzerine düşünmeyi gerektirir.

3. *“Bu araçlar sayesinde daha önce bilmediğim dinî bilgileri öğrendim.”* Bu maddede verilen daha olumlu yanıtlar (%36,1 olumlu) yapay zekâ temelli araçların dinî bilginin yaygınlaştırılması ve bireysel öğrenme süreçlerinde dijitalleşmenin pedagojik gücünü ortaya koyar. Bireyler geleneksel bilgi aktarım kanalları dışında yeni ve erişilebilir yollarla dinî bilgiye ulaşmaktadır. Bu da dini öğrenmede bireysel özerkliğin artması ve otoritenin merkezsizleşmesi gibi önemli sosyolojik dönüşümlere işaret eder.
4. *“Dinî içeriklere ulaşma biçimim bu tür teknolojilerle değişti.”* %33,4'lük olumlu yanıt oranı, bireylerin dinî bilgiye erişim alışkanlıklarında bir dönüşüm yaşadığını gösteriyor. Bu durum, “dijital dindarlık” kavramını öne çıkarır. Artık cami, medrese veya din adamı gibi geleneksel araçların yerine, dijital platformlar yeni “mekânsız mabetler” hâline gelmektedir. Mekânsızlaşan kutsal, dinî pratiklerin bireysel ve mobil hâle gelişini yansıtır.
5. *“Yapay zekâ temelli dinî asistanlarla etkileşim bana manevi bir huzur sağlıyor.”* Olumlu yanıtların (%24,3) sınırlı kalması, dijital dinî deneyimlerin henüz maneviyatı tatmin etmede yetersiz görüldüğünü gösterir. Dijital platformlar bilgi edinme aracı olarak kullanılsa da bunun yanı sıra bireylerin manevi aidiyet geliştirdiği alanlara dönüşmektedir. Yüce bu durumu, sosyal medyanın modernleşme sürecinde topluluk yapısını zayıflattığı yönündeki düşünceden hareketle, “kültürel dönüş” olarak adlandırılan eğilim çerçevesinde topluluğun yeniden yapılanması şeklinde tasvir etmektedir (Yüce, 2019, s. 169; Yamaç, 2020, s. 104). Din sosyolojisinde manevi deneyim; yüz yüze ilişkiler, semboller ve ritüellerle güç kazanır. Yapay zekânın simülasyonları bu anlamda ruhsal bir doyum sağlamakta zorlanmaktadır.
6. *“Bu araçlarla konuşurken içsel bir rahatlama hissediyorum.”* Benzer şekilde bu maddede de %28,5 kararsız, %31,2 olumsuz yanıt mevcuttur. Bu durum, dijital araçların duygusal tatmin kapasitesi üzerine düşünmeyi gerektirir. Din sosyolojisinde inanç ve duygular ilişkisi oldukça derindir. Ancak yapay zekâ gibi algoritmik sistemlerle etkileşim, bu duygusal boyutu simüle etmekte sınırlı kalabilir. Duygusal boşlukların yapay biçimde doldurulmaya çalışılması, bireylerde bir yabancılaşma hissi yaratabilir. Yabancılaşma kavramına felsefi bir derinlik kazandıran Hegel, bu olguyu düşüncesinin merkezine yerleştirirken (Osmanoğlu, 2016, s. 68) Marx ise kavramı tarihsel ve toplumsal bir bağlamda (Osmanoğlu, 2016, s. 75) ele almayı tercih etmiştir.

7. “*Yapay zekâ destekli cevaplar dinî uygulamalarımı (namaz, oruç vb.) artırmamı sağladı.*” Bu maddede, dinî pratiklerin artmasına neden olduğunu düşünenlerin oranı yalnızca %24,3’tür. Bu bulgu, bilgiye erişimin otomatik olarak pratiğe dönüşmediğini gösterir. Din sosyolojisinde, inanç-bilgi-eylem üçlüsü arasındaki kopukluk sıkça vurgulanır. Dijital araçlar bilgi sunma konusunda etkili olabilir ancak bu bilginin ahlaki içselleştirme ve ritüel pratiğe dönüşme sürecinde sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır.
8. “*Bu araçlar beni daha düzenli bir dinî yaşam sürmeye teşvik etti.*” Benzer şekilde, yalnızca %22,9’luk olumlu yanıt oranı, bu araçların disipli-ne edici bir dinî otorite gibi işlev görmekte yetersiz olduğunu ortaya koyar. Max Weber’in otorite tipleri (Weber, 2017, s. 12) bağlamında değerlendirildiğinde yapay zekâlar karizmatik veya geleneksel otoriteye sahip olmadıkları için bireyleri sürekli bir dinî yaşama sevk etme konusunda etkisiz kalabilirler. Bu da dijitalleşmenin rasyonelleştirici fakat ruhsuz doğasını göstermektedir.
9. “*Yapay zekâ temelli asistanlar, geleneksel dinî bilgi aktarma biçimlerinin yerini alabilir.*” %33,9’luk olumlu yanıt oranı, toplumda geleneksel otorite figürlerine karşı alternatif bilgi kaynaklarına yönelim olduğunu gösterir. Ancak kararsızların (%27,1) ve olumsuzların (%38,9) yüksekliği, bu değişimin henüz tamamlanmadığını ve kültürel kodların direnç gösterdiğini ortaya koyar. Dijital platformların sunduğu görece özgür ortam, bireylerin geleneksel dinî otorite yapılarından bağımsız biçimde alternatif bilgi kaynaklarına yönelmesine imkân sağlamaktadır. Bu bağlamda sosyal medya, bireylere “daha serbest ve özgür bir ortam” (Yamaç, 2020, s. 111) sunmaktadır. Din sosyolojisinde bu, habitus ve sosyal sermaye bağlamında okunabilir. Geleneksel dinî aktarıcılarının hâlâ güçlü bir sembolik sermayeye sahip olduğu anlaşılır. Bu sonuç, katılımcıların bir kısmının dijital araçları alternatif bir bilgi kaynağı olarak gördüğünü ancak çoğunluğun geleneksel dinî otoritelerin yerine geçme konusunda temkinli olduğunu ortaya koymaktadır.
10. “*Bu tür araçlar, dinî otoriteye olan güvenimi sorgulamama neden oldu.*” En dikkat çekici bulgulardan biri bu ifadeye verilen yanıtlarda ortaya çıkmıştır. %53,5 oranında katılımcı bu ifadelere katılmadığını belirtmiştir. Bu durum, dijital dinî araçların henüz katılımcıların geleneksel otorite algılarını sarsacak düzeyde etkili olmadığını göstermektedir.

Say’a göre yapay zekâ, mekanik komutları yerine getiren pasif bir araç değildir. Ona göre yapay zekâ, belirli koşullarda yaratıcı süreçlere katılabilen aktif bir sistemdir. Say, bilgisayarların matematiksel kavramları keşfetmesi, alışılmadık oyun stratejileri geliştirmesi, resim, müzik ve şiir gibi sanat eserleri üretebilmesi, hukuki metinleri analiz ederek karar destek sistemleri kurabilmesi ve bazı tıbbi durumlarda insan uzmanlarla yarışabilecek düzeyde teşhis koyabilmesi gibi örnekler üzerinden, “Yapay zekâ buluş yapabilir mi?” sorusuna olumlu yanıtlar sunar. Bu bağlamda yapay zekâ, insan aklına özgü olduğu düşünülen yaratıcı ve karmaşık görevleri belirli ölçülerde yerine getirebilse de hâlâ insan sezgisi, etik değerlendirme ve bağlamsal anlamlandırma gibi niteliklerde sınırlılık göstermektedir. Say’ın sunduğu örnekler, insan-yapay zekâ etkileşiminin sosyo-felsefi boyutlarını tartışmaya açmaktadır (Say, 2018). Ancak yapay zekânın çeşitli alanlarda gösterdiği bu yaratıcı ve işlevsel başarılar, dinî yaşantı gibi daha derin, duygusal ve sembolik boyutlar içeren alanlarda benzer ölçüde bir kabul ve etki yaratamamaktadır. Katılımcıların dijital dinî araçlara yönelik ihtiyatlı bir kabule sahip oldukları, bu teknolojilerin bilgi edinme açısından işlevsel bulunduğu, ancak duygusal, manevi ve otoriter alanlarda sınırlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, yapay zekâ temelli dinî sistemlerin henüz yardımcı ve ikincil kaynaklar olarak değerlendirildiğini, bireylerin dinî hayatlarında esas belirleyici rolü oynamaktan uzak olduklarını ortaya koymaktadır.

Tablo 3: Katılımcıların Tutumları

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
Yapay zekâ destekli dinî asistanların verdiği bilgiler beni tatmin ediyor.	16 (11,1)	24 (16,7)	59 (41,0)	31 (21,5)	14 (9,7)
Bu tür dijital araçların dinî konularda tarafsız bilgi sunduğuna inanıyorum.	15 (10,4)	30 (20,8)	62 (43,1)	21 (14,6)	16 (11,1)
Bu araçlar sayesinde daha önce bilmediğim dinî bilgileri öğrendim.	20 (13,9)	28 (19,4)	44 (30,6)	30 (20,8)	22 (15,3)
Dinî içeriklere ulaşma biçimim bu tür teknolojilerle değişti.	18 (12,5)	27 (18,8)	51 (35,4)	27 (18,8)	21 (14,6)

Yapay zekâ temelli dinî asistanlarla etkileşim bana manevi bir huzur sağlıyor.	27 (18,8)	36 (25,0)	46 (31,9)	19 (13,2)	16 (11,1)
Bu araçlarla konuşurken içsel bir rahatlama hissediyorum.	30 (20,8)	38 (26,4)	41 (28,5)	21 (14,6)	14 (9,7)
Yapay zekâ destekli cevaplar dinî uygulamalarımı (namaz, oruç vb.) artırmamı sağladı.	33 (22,9)	33 (22,9)	43 (29,9)	21 (14,6)	14 (9,7)
Bu araçlar beni daha düzenli bir dinî yaşam sürmeye teşvik etti.	36 (25,0)	30 (20,8)	45 (31,3)	21 (14,6)	12 (8,3)
Yapay zekâ temelli asistanlar, gelecekte dinî bilgi aktarma biçimlerinin yerini alabilir.	24 (16,7)	32 (22,2)	39 (27,1)	28 (19,4)	21 (14,6)
Bu tür araçlar, dinî otoriteye olan güvenimi sorgulamama neden oldu.	44 (30,6)	33 (22,9)	38 (26,4)	18 (12,5)	11 (7,6)

Katılımcıların 10 adet tutum sorusuna verdikleri yanıtlar toplanıp ifade sayısına (10) bölünerek ortalama tutum puanı elde edilmiştir. Buna göre ortalama tutum puanı $2,81 \pm 0,94$ olarak hesaplanmıştır.

Tablo 4: Çeşitli Parametrelere Göre Tutum Puanının Karşılaştırılması

Ort±SS		Tutum puanı	p
Yaş	18-24 yaş	2,97±0,87	0,417*
	25-34 yaş	2,87±0,87	
	35-44 yaş	2,68±1,0	
	45-54 yaş	2,72±1,05	
	55-64 yaş	2,25±0,82	

Cinsiyet	Kadın	2,87±0,91	0,530**
	Erkek	2,77±0,97	
Öğrenim durumu	Lise	2,85±0,76	0,266*
	Ön Lisans	2,99±1,06	
	Lisans	2,87±0,91	
	Yüksek Lisans +	2,53±0,98	
Dindarlığınızı nasıl tanımlarsınız?	Az dindarım	3,04±0,63	0,239*
	Orta düzeyde dindarım	2,85±0,98	
	Çok dindarım	2,51±0,78	
Ne sıklıkla kullanıyorsunuz?	Her gün	2,76±1,11	0,841*
	Haftada birkaç kez	2,98±1,01	
	Ayda birkaç kez	2,92±0,68	
	Nadiren	2,77±0,96	
Dinî bilgi edinmek	Var	2,94±1,01	0,093**
	Yok	2,68±0,86	
İbadet rehberliği	Var	3,07±1,03	0,186**
	Yok	2,77±0,93	
Dua/metin öğrenmek	Var	3,21±0,97	0,024**
	Yok	2,73±0,92	
Günlük dinî hatırlatmalar	Var	3,15±1,23	0,162**
	Yok	2,75±0,88	
Tartışma/soru sormak	Var	2,72±0,89	0,325**
	Yok	2,88±0,98	

*One Way ANOVA analizi, **Student t-testi kullanılmıştır.

H1: Yapay zekâ temelli dinî asistanları dua/dinî metin öğrenme amacıyla kullanan bireylerin, bu teknolojilere yönelik tutum puanları, kullanmayanlara göre anlamlı biçimde daha yüksektir.

Yapay zekâ temelli dinî asistanların kullanım amacı açısından yapılan karşılaştırmalar, özellikle dua/metin öğrenmek amacıyla kullanımda anlamlı sonuçlar vermiştir. Bu kapsamda, dua/dinî metin öğrenimi için bu teknolojileri kullandığını belirten katılımcıların tutum puanı ortalaması 3,21 iken

bu amaçla kullanmayanların ortalaması 2,73'tür. Aradaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p = 0,024$). Bu fark, Student t-testi ile analiz edilmiştir ve sonuçlar, bu kullanım amacının bireylerin tutumlarını pozitif yönde etkilediğini göstermektedir.

Bu bulgu, yapay zekâ temelli dinî araçların bireysel dinî ihtiyaçları karşılamada işlevsel bulunduğu ölçüde daha fazla benimsenip olumlu değerlendirildiğini göstermektedir. Özellikle dua/metin öğrenme, bireyin doğrudan dinî bilgiyi edinme sürecine aktif şekilde katıldığı ve bireysel dindarlığını güçlendirme çabasıyla örtüştüğü için, bu alandaki teknoloji desteği daha anlamlı bir deneyim sunabilmektedir. Bu durum, modern bireyin dinî bilgiye ve uygulamaya erişiminde araçsal rasyonaliteyi ön planda tuttuğunu göstermektedir. Yani birey, dinî ihtiyaçlarını karşılama sürecinde pratik, hızlı ve bireyselleştirilmiş çözümler sunan dijital teknolojilere daha olumlu yaklaşmaktadır.

Tablo 5: Tutum Puanı Korelasyonu

	Tutum puanı	
	r	p
Yaş	-0,175	0,036
Öğrenim durumu	-0,149	0,075
Dindarlığınızı nasıl tanımlarsınız?	-0,137	0,103
Ne sıklıkla kullanıyorsunuz?	-0,067	0,426

H2: Katılımcıların yaşı arttıkça yapay zekâ temelli dinî asistanlara yönelik olumlu tutum düzeyleri azalmaktadır.

Yapılan korelasyon analizine göre, katılımcıların yapay zekâ temelli dinî asistanlara yönelik tutum puanları ile bazı sosyo-demografik değişkenler arasında farklı düzeylerde ilişkiler tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular incelendiğinde özellikle yaş değişkeni ile tutum puanı arasında negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r = -0,175$; $p = 0,036$). Bu bulgu, katılımcıların yaşı arttıkça söz konusu dinî teknolojilere yönelik olumlu tutumlarının azaldığını ortaya koymaktadır. Genç bireylerin dijital dinî araçlara karşı daha açık, esnek ve uyumlu bir yaklaşım sergilediğini, ileri yaş grubundaki bireylerin ise bu tür yenilikçi uygulamalara karşı daha temkinli ve mesafeli durabildiklerini göstermektedir.

Tablo 6: Öğrenim Düzeyine Göre Yapay Zekâ Temelli Dinî Araçların Din-darlık ve Dinî Otorite Algısına Etkisi

			Öğrenim durumu							p
	Lise		Ön Lisans		Lisans		Yüksek Lisans+			
	Yüzde %	Sayı	Yüzde %	Yüzde %	Yüzde %	Yüzde %	Yüzde %	Yüzde %		
Bu tür araç-lar, dinî oto-riteye olan güvenimi sorgulama-neden oldu.	Kesinlikle katılmıyo-rum	%8,3	1	%23,8	5	%24,1	19	%59,4	19	,039
	Katılmıyo-rum	%8,3	1	%23,8	5	%29,1	23	%12,5	4	
	Kararsızım	%58,3	7	%23,8	5	%24,1	19	%21,9	7	
	Katılıyo-rum	%25,0	3	%14,3	3	%13,9	11	%3,1	1	
	Kesinlikle katılıyo-rum	%0,0	0	%14,3	3	%8,9	7	%3,1	1	
Bu araçlar beni daha düzenli bir dinî yaşam sürmeye teşvik etti.	Kesinlikle katılmıyo-rum	%16,7	2	%14,3	3	%20,3	16	%46,9	15	,005
	Katılmıyo-rum	%8,3	1	%19,0	4	%22,8	18	%21,9	7	
	Kararsızım	%66,7	8	%38,1	8	%31,6	25	%12,5	4	
	Katılıyo-rum	%0,0	0	%14,3	3	%16,5	13	%15,6	5	
	Kesinlikle katılıyo-rum	%8,3	1	%14,3	3	%8,9	7	%3,1	1	

H3: Öğrenim düzeyi farklılaştıkça bireylerin dijital dinî araçların geleneksel dinî otorite üzerindeki etkisine dair görüşleri anlamlı biçimde farklılık göstermektedir.

“Bu tür araçlar, dinî otoriteye olan güvenimi sorgulamama neden oldu.” ifadesine verilen yanıtlarda öğrenim düzeyine göre anlamlı farklar bulunmuştur ($p = 0,039$). Özellikle yüksek lisans ve üzeri eğitime sahip bireylerin, dijital dinî araç-lar karşısında geleneksel dinî otoriteyi daha fazla sorguladıkları görülmektedir.

H4: Öğrenim durumu ile “daha düzenli dinî yaşam” ifadesine verilen yanıtlar arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Bireylerin öğrenim düzeyleri ile dijital dinî araçların onları daha düzenli bir dinî yaşama teşvik etme düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya çıkmıştır ($p = 0,005$). Bu bulgu, dijital dinî teknolojilerin özellikle daha düşük öğrenim düzeyine sahip bireyler üzerinde daha motive edici bir rol oynadığını göstermektedir. Lise ve ön lisans mezunlarının bu tür araçlarla daha fazla yönlendirme ve destek hissettikleri, buna karşılık yüksek lisans ve üzeri eğitim seviyesindeki bireylerin bu araçların dinî yaşantıya katkısını daha sınırlı buldukları anlaşılmaktadır. Bu durum, eğitim düzeyi arttıkça bireylerin dinî pratiklerinde daha özerk ve eleştirel bir tutum geliştirmesiyle açıklanabilir. Yüksek eğitilmiş bireyler, dinî uygulamalarında teknolojik araçlardan ziyade bireysel yorumlama ve geleneksel bilgi kaynaklarını tercih etme eğiliminde olabilirler.

Tablo 7: Dinî Bilgi Edinme Amacına Göre Dijital Dinî Araçların Etkilerine İlişkin Bulgular

		Dinî bilgi edinmek				p
		Var	Yok			
	Yüzde %	Sayı	Yüzde %	Sayı		
Dinî içeriklere ulaşma biçimim bu tür teknolojilerle değişti.	Kesinlikle katılmıyorum	%9,7	7	%15,3	11	,027
	Katılmıyorum	%22,2	16	%15,3	11	
	Kararsızım	%26,4	19	%44,4	32	
	Katılıyorum	%19,4	14	%18,1	13	
	Kesinlikle katılıyorum	%22,2	16	%6,9	5	
Yapay zekâ destekli cevaplar dinî uygulamalarımı (namaz, oruç vb.) artırmamı sağladı.	Kesinlikle katılmıyorum	%18,1	13	%27,8	20	,036
	Katılmıyorum	%23,6	17	%22,2	16	
	Kararsızım	%23,6	17	%36,1	26	
	Katılıyorum	%19,4	14	%9,7	7	
	Kesinlikle katılıyorum	%15,3	11	%4,2	3	

H5: Dinî bilgi edinme amacıyla yapay zekâ kullanan bireylerin, dinî içeriklere ulaşım biçimlerinin değiştiğine dair algısı daha yüksektir.

Dijital ortamlar dinî bilgi edinme fırsatı da vermektedir. Sosyal medya toplulukları “dine ilişkin bir bilgi paylaşım imkânı” (Yamaç, 2020, s. 111) sunmaktadır. Günümüzde bu işlevin yapay zekâ destekli sistemler üzerinden daha bireysel hâle geldiği görülmektedir. Bu bulgu, dinî bilgi edinme motivasyonu taşıyan bireylerin dijital dinî araçları daha etkin ve dönüştürücü biçimde kullandıklarını göstermektedir ($p = 0,027$). Geleneksel bilgi edinme kaynakları olan cami, din adamı, kitap gibi araçların yanında yapay zekâ tabanlı uygulamaların sunduğu erişim kolaylığı, bireylerin dinî içeriklere ulaşım biçimini yeniden şekillendirmektedir. Bu değişim özellikle dinî bilgiye aktif olarak ulaşma amacı taşıyan bireyler için daha belirgin olup teknolojinin dinî alanı dönüştürme gücünü ortaya koymaktadır. Bu durum, bireylerin bilgiye ulaşma yollarında yaşanan dijitalleşmenin, dinsel öğrenme ve dinî kimlik inşası süreçlerinde yeni bir mecra evrildiğini ve bireyin daha bireysel, seçici ve hızlı dinî bilgi akışına yöneldiğini göstermektedir.

H6: Yapay zekâ destekli cevapların dinî pratikleri artırıcı etkisi, dinî bilgi edinme amacıyla bu araçları kullanan bireylerde daha yüksektir.

Yapay zekâ destekli uygulamaların dinî pratikler üzerindeki etkisi, bu araçları dinî bilgi edinme niyetiyle kullanan bireylerde anlamlı biçimde daha yüksektir ($p = 0,036$). Bu bulgu, bilgiye ulaşma motivasyonunun davranışsal düzeyde etkili olduğunu göstermektedir. Özellikle bilgi temelli kullanımın, bireyin ibadetlerini (namaz, oruç gibi) artırma yönünde etkide bulunduğu anlaşılmaktadır. Dinî bilgi edinimiyle başlayan süreç, yapay zekâ araçlarının sunduğu anlık rehberlik ve yönlendirmeye bireyin dinî pratiğine doğrudan yansımaktadır.

Yapılan görüşmelerde bazı katılımcılar yapay zekâ temelli dinî asistanların dinî pratiklere etkisi olmadığını belirtirken etkisi olduğunu ifade edenler de yer almıştır.

“Namaza başlama sürecimde destek oldu diyebilirim.” (G1_E_18_Lise Mezunu).

“Özellikle çocuklara dinî öğretilerde rehber oldu.” (G19_K_37_Ev Hanımı).

“Evet, tesettür anlayışım değişti. Daha bilinçli oldum.” (G17_K_30_Grafik Tasarımcısı).

“Evet, özellikle kadın özel durumu ve ibadetler konusunda daha bilinçli oldum.” (G15_K_23_Üniversite Öğrencisi).

Katılımcı görüşlerinden elde edilen nitel bulgular neticesinde yapay zekâ destekli dinî asistanların bireylerin dinî pratiklerine doğrudan etki ettiğini belirten ifadeler bu teknolojilerin bilgi edinme aracı dışında dinî davranışları şekillendiren bir unsur olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu durumda, dijital dinî rehberlik, bireysel dindarlığın yeni biçimlerini mümkün kılmakta ve bireylerin geleneksel dinî otoritelerden bağımsız olarak inanç ve ibadet deneyimlerini yeniden yapılandırmalarına olanak sağlamaktadır.

Tablo 8: İbadet Rehberliği Amacıyla Kullanımın Dinî Bilgi Edinimine Etkisi

	İbadet rehberliği					p
	Var		Yok			
	Yüzde %	Sayı	Yüzde %	Sayı		
Bu araçlar sayesinde daha önce bilmediğim dinî bilgileri öğrendim.	Kesinlikle katılmıyorum	%10,5	2	%14,4	18	,019
	Katılmıyorum	%10,5	2	%20,8	26	
	Kararsızım	%10,5	2	%33,6	42	
	Katılıyorum	%31,6	6	%19,2	24	
	Kesinlikle katılıyorum	%36,8	7	%12,0	15	

H7: İbadet rehberliği amacıyla yapay zekâ kullanan bireylerde, dinî bilgi edinme düzeyi anlamlı şekilde artmıştır.

İbadet rehberliği amacıyla dijital dinî araçları kullanan bireylerin, bu araçlar sayesinde daha önce bilmedikleri dinî bilgileri öğrenme oranlarının anlamlı şekilde yüksek olması, teknolojinin dinî bilgi ediniminde önemli bir destek işlevi gördüğünü göstermektedir. Bu durum, dinî bilginin bireysel ihtiyaç ve merak doğrultusunda dijital platformlardan da edinildiğini ortaya koymaktadır. Bu gelişme bireylerin dinî yaşamlarını daha aktif ve özerk biçimde yapılandırmalarına olanak tanıyarak dinî pratiklerde çeşitlenme ve bireyselleşme süreçlerini hızlandırmaktadır.

Tablo 9: Günlük Dinî Hatırlatmaların, Yapay Zekâ Destekli Dinî Deneyimler Üzerindeki Etkisi

	Günlük dinî hatırlatmalar					P
	Var		Yok			
	Yüzde %	Sayı	Yüzde %	Sayı		
Yapay zekâ destekli dinî asistanların verdiği bilgiler beni tatmin ediyor.	Kesinlikle katılmıyorum	%4,8	1	%12,2	15	,024
	Katılmıyorum	%23,8	5	%15,4	19	
	Kararsızım	%14,3	3	%45,5	56	
	Katılıyorum	%38,1	8	%18,7	23	
	Kesinlikle katılıyorum	%19,0	4	%8,1	10	
Yapay zekâ temelli dinî asistanlarla etkileşim bana manevi bir huzur sağlıyor.	Kesinlikle katılmıyorum	%23,8	5	%17,9	22	,008
	Katılmıyorum	%14,3	3	%26,8	33	
	Kararsızım	%19,0	4	%34,1	42	
	Katılıyorum	%9,5	2	%13,8	17	
	Kesinlikle katılıyorum	%33,3	7	%7,3	9	
Bu araçlarla konuşurken içsel bir rahatlama hissediyorum.	Kesinlikle katılmıyorum	%28,6	6	%19,5	24	,001
	Katılmıyorum	%19,0	4	%27,6	34	
	Kararsızım	%9,5	2	%31,7	39	
	Katılıyorum	%9,5	2	%15,4	19	
	Kesinlikle katılıyorum	%33,3	7	%5,7	7	

Yapay zekâ destekli cevaplar dinî uygulamalarımı (namaz, oruç vb.) artırmamı sağladı.	Kesinlikle katılmıyorum	%23,8	5	%22,8	28	,012
	Katılmıyorum	%19,0	4	%23,6	29	
	Kararsızım	%9,5	2	%33,3	41	
	Katılıyorum	%19,0	4	%13,8	17	
	Kesinlikle katılıyorum	%28,6	6	%6,5	8	

H8: Günlük dinî hatırlatma özelliğini kullanan bireylerde, yapay zekâ cevaplarına yönelik tatmin düzeyi anlamlı şekilde yüksektir.

Günlük dinî hatırlatma özelliğini kullanan bireylerin yapay zekâ destekli dinî asistanlardan aldıkları cevaplardan daha yüksek düzeyde tatmin olmaları, teknolojinin dinî deneyimde sürekli ve kişisel bir rehberlik sağladığını göstermektedir. Bu durum, dijital araçların bireylerin dinî yaşamlarını düzenli hâle getirmede ve bağlılıklarını artırmada önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir.

Yapılan görüşmelerde “Aldığınız cevapları nasıl değerlendiriyorsunuz? Güvenilir buluyor musunuz?” sorusuna karşılık verilen yanıtlar şu şekildedir:

“Bilimsel argümanlarla destekleyince güven veriyor.” (G2_E_20_Üniversite Öğrencisi).

“Genelde güvenilir buluyorum.” (G13_K_20_Üniversite Öğrencisi).

“Cevaplar oldukça tutarlıydı, genellikle Diyanet açıklamalarıyla da karşılaştırıyorum.” (G15_K_23_Üniversite Öğrencisi).

“Açık ve net anlatıyor. Güven veriyor.” (G19_K_37_Ev Hanımı).

“Aldığım cevaplar tatminkâr ve ilerletilebilir düzeyde.” (G4_E_26_Öğretmen).

“Seçilen kaynakların güvenilirliğine bağlı.” (G6_E_30_Esnaf).

Katılımcıların verdikleri yanıtlar, H8 hipotezini destekleyen nitel bulgular sunmaktadır. Yukarıdaki ifadeler, yapay zekâ temelli dinî asistanların yalnızca anlık bilgi sağlamaktan öte, düzenli ve güvenilir bir dinî rehberlik sunduğuna işaret etmektedir. H8 hipotezinde belirtildiği üzere, günlük dinî hatırlatma özelliğini kullanan bireylerin daha yüksek tatmin düzeyi bildirmesi, bu araçların kişiselleştirilmiş ve sürekli bir dinî yönlendirme işlevi gördüğünü göstermektedir. Nitel görüşmelerde de görüldüğü gibi, kullanıcıların çoğu yapay zekâdan aldıkları cevapları “açık, net, tatminkâr” ve “geliştirilebilir düzeyde”

olarak tanımlamıştır. Bu da dijital dinî araçların bireylerin manevi ihtiyaçlarına karşılık verebilme potansiyelini ortaya koymuştur. Günlük dinî hatırlatma özelliğini kullanan bireylerde yapay zekâ yanıtlarına yönelik yüksek tatmin düzeyinin, bu sistemlerin kişiselleştirilmiş yapısından ve kullanıcıyı tanıyarak sorulara bireye özgü yanıtlar vermesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

H9: Yapay zekâ temelli dinî asistanları günlük dinî hatırlatmalar amacıyla kullanan bireyler, bu araçlarla etkileşimde daha yüksek düzeyde manevi huzur hissetmektedir.

Günlük hatırlatmaları aktif kullanan bireylerin, yapay zekâ destekli dinî asistanlarla etkileşimlerinde daha fazla manevi huzur hissetmeleri, teknolojinin duygusal ve manevi destek sağlama işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum, modern bireylerin teknolojiyi manevi ihtiyaçlarını karşılamak için de kullandığını göstermektedir.

H10: Günlük dinî hatırlatmalar amacıyla yapay zekâ temelli dinî asistanları kullanan bireyler, bu araçlarla etkileşimde içsel bir rahatlama hissini daha sık yaşamaktadır.

Dijital dinî araçlarla düzenli etkileşimde bulunan bireylerin, bu süreçte daha fazla içsel rahatlama yaşaması, yapay zekânın ruhsal iyilik hâlini destekleyen bir unsur olduğunu göstermektedir. Modern yaşamın getirdiği stres ortamında, bu araçlar bireylere manevi bir sığınak ve psikolojik rahatlama alanı sunmaktadır.

H11: Günlük dinî hatırlatma kullanan bireylerde yapay zekâ destekli yanıtların dinî pratikleri artırma etkisi daha fazladır.

Dijital çağda birey olmak, çoğu zaman ağlara bağlı bir dünyada var olmayı ifade etmektedir. Bu durum, modern dönemin temelini oluşturan özne-nesne ayrımı ile bireyin tam anlamıyla bağımsız olduğu anlayışının değiştiğini göstermektedir. Ağa bağlı nesneler, artık modernitenin tanımladığı dışsal ve sabit nesnelerle aynı şekilde düşünülemez. Aynı şekilde insanlar da tamamen bağımsız ve kendi içinde kapalı varlıklar olarak ele alınamamaktadır. Dijitalleşme her ne kadar modernitenin bir parçası olsa da özne ve nesne arasındaki kesin ayrımı sürdürmek yerine bu sınırları daha belirsiz ve etkileşimli bir yapıya dönüştürmektedir (Tiryaki vd., 2024, s. 27). Yapay zekâ destekli dinî asistanların verdiği günlük hatırlatmaları kullanan bireylerde, dinî pratiklerin artış göstermesi, teknolojinin bireylerin ibadet ve ritüellerini daha düzenli hâle getirmede etkili olduğunu göstermektedir. Bu durum, dijitalleşmenin dinî yaşamdaki rolünü güçlendirdiğini ve bireylerin dinî uygulamalarını teknoloji aracılığıyla daha aktif biçimde sürdürdüğüne işaret etmektedir. Örneğin günlük dinî hatırlatmalar gönderen bir yapay zekâ destekli uygulama, bireyin

namaz vakitlerini düzenli olarak bildirmekte, zamanında ibadet etmesini teşvik etmekte ve buna göre içerikler sunmaktadır. Bu süreçte birey hem bu içeriklerin alıcısı (nesne) hem de bu içeriklerle dinî yaşamını şekillendiren aktif bir kullanıcı (özne) konumundadır. Böylece birey ile dijital dinî araç arasında çift yönlü bir etkileşim oluşur ve bu etkileşim, bireyin ibadet pratiğini artırıcı bir işlev görür. Bu durum, bireyin teknolojik sistemle kurduğu ilişki neticesinde onu, dönüşen ve dönüştüren bir aktör hâline getirdiğini göstermektedir.

Tablo 10: Katılımcıların Dijital Araçların Dinî Düşünce ve Yaşama Etkisine Yönelik Açık Uçlu Yanıtlarının Tematik Dağılımı

Tema	Açıklama	Yaklaşık Oran
Etkilemediğini Belirtenler	Katılımcılar bu tür dijital araçları hiç kullanmadıklarını, dinî yaşantılarına etkisinin olmadığını ya da dinî bilgiyi yüz yüze öğrenmeye daha uygun bulduklarını belirtmişlerdir. Kaynağın güvenilirliğine yönelik eleştiriler ve “dinin ruhsuzlaştığı” yönündeki görüşler bu gruba dâhildir.	%45
Olumlu Etkilendiğini Belirtenler	Bu gruptaki katılımcılar, dijital araçlar sayesinde özellikle hızlı bilgi erişimi, ibadet vakitleri, dinî merakların giderilmesi ve gizli soruların kolayca sorulması gibi pratik faydalar sağlandığını ifade etmişlerdir.	%30
Şüpheli / Kararsız Katılımcılar	Katılımcılar dijital araçların bazı yönlerden faydalı olabileceğini, ancak özellikle dinî konularda bilgi kaynağının doğruluğunun sorgulanması gerektiğini vurgulamıştır. Kimi katılımcılar da “kısmen etkili” olarak tanımlamış, bilgi teyidinin önemine işaret etmiştir.	%15

Bu farklılaşma, bireylerin dijital araçlarla kurduğu ilişkinin, kişisel inanç yapısı, dinî bilgiye yaklaşımı ve teknolojik okuryazarlık düzeyi gibi faktörlerden etkilendiğini göstermektedir. Özellikle dinî konularda bilginin kaynağı, yoruma açıklığı ve bağlamı göz önüne alındığında dijital araçların etkisinin bireyden bireye değiştiği ve destekleyici bir araç olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Bu çalışma, yapay zekâ temelli dinî asistanların bireylerin dinî tutumları, bilgi edinme süreçleri ve dinî pratikleri üzerindeki etkilerini kapsamlı biçimde incelemiştir. Elde edilen bulgular, bu teknolojilerin özellikle dua ve dinî metin öğrenme gibi bireysel dinî ihtiyaçlarda işlevsel ve pozitif algılandığını

göstermektedir. Kullanıcıların yaşının artmasıyla birlikte yapay zekâ destekli dinî asistanlara yönelik olumlu tutumların azaldığı tespit edilmiştir. Bu durum dijital teknolojilere adaptasyonda kuşaklar arası farklılıkların olduğunu ortaya koymaktadır.

Öğrenim düzeyi arttıkça, dijital dinî araçların geleneksel dinî otorite algısını sorgulatma etkisinin yükseldiği belirlenmiş olup yüksek eğitilmiş bireylerin bu araçları sadece pratik destekten ziyade alternatif bilgi kaynakları olarak gördükleri anlaşılmıştır. Ayrıca düşük öğrenim seviyesine sahip katılımcıların dijital asistanları dinî yaşantılarını daha düzenli hâle getirmede daha motive edici buldukları ortaya çıkmıştır. Bu, teknolojinin farklı sosyo-demografik gruplarda farklı işlevler üstlendiğini göstermektedir.

Dinî bilgi edinme amacıyla yapay zekâ temelli asistanları kullanan bireylerde, bu araçların bilgiye erişim biçimlerini ve dinî pratikleri anlamlı düzeyde dönüştürdüğü saptanmıştır. Günlük dinî hatırlatmalar özelliğinin, kullanıcıların hem teknolojiden aldıkları tatmin ve güveni artırdığı hem de manevi huzur ve içsel rahatlatma sağladığı gözlenmiştir. Bu sonuçlar, teknolojinin manevi ve duygusal destek sunduğunu da göstermektedir. Dijital asistanlar ile kullanıcılar arasında çift yönlü bir etkileşim söz konusu olup bu etkileşim dinî pratiğin aktif biçimde şekillenmesinde etkili olmaktadır.

Bununla birlikte, katılımcılar arasında dijital dinî araçların etkisi konusunda görüş ayrılıkları ve şüphecilik de mevcuttur. Bazı bireyler bu teknolojilerin dinî yaşamlarına katkı sağlamadığını veya güvenilirlik konusunda tereddütler taşıdığını belirtmiştir. Bu durum, dijitalleşmenin dinî alanlarda evrensel bir kabul görmediğini, bireysel inanç yapısı, teknoloji okuryazarlığı ve bilgi kaynağı algısı gibi faktörlerin etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak yapay zekâ temelli dinî asistanlar, modern bireylerin dijital dinî deneyimlerinde önemli bir araç hâline gelmiş, dinî bilgi edinme, ibadet rehberliği ve manevi destek işlevleriyle bireysel dindarlığı besleyen yeni bir mecra sunmuştur. Ancak bu teknolojilerin benimsenmesi ve etkisi, sosyo-demografik değişkenler ve kişisel inanç dinamiklerine bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir. Gelecek çalışmalarda, farklı coğrafi ve kültürel bağlamlarda dijital dinî araçların kullanımı, ayrıca uzun dönemli etkileri detaylı biçimde incelenmelidir.

Kaynakça

- Acar, E. (2007). *Ölümlülük, ölümsüzlük ve yapay zekâ*. Altkitap. <http://www.kurzweilcyberart.com/aaron/history.html>
- Adaş, E. & Erbay, B. (2022). Yapay zekâ sosyolojisi üzerine bir değerlendirme. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1). s. 326-337. <https://doi.org/10.21547/jss.991383>
- Akbaş, A. (2024). Yapay zekâ ile toplumsal dönüşüm: Sosyolojik perspektif. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 10(22). s. 151-180. <https://doi.org/10.59304/ijhe.1477203>
- Arastaman, G. & Kısa, N. (2020). Geçerlik ve güvenilirlik. (ed. N. Cemaloğlu). *Bilimsel Araştırma Teknikleri ve Etik*. 2. baskı. s. 193-205. Pegem Akademi.
- Ancan, S. (2024). Din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinde yapay zekâ destekli modern öğretim yaklaşımları. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 24(3). s. 573-614. <https://doi.org/10.33415/daad.1591945>
- Bayık, F. (2022). *Yapay zekâya uygulamalı etik bağlamında bir yaklaşım* [doktora]. Akdeniz Üniversitesi.
- Biana, H. T. (2024). Feminist re-engineering of religion-based ai chatbots. *Philosophies*, 9(1). s. 20. <https://doi.org/10.3390/philosophies9010020>
- Çakır, İ. (2024). Artificialintelligence as a digital public relations tool. (ed. A. Kalender, N. Canöz, Ü. Ö. Çerçi & K. Canöz). *Digital Public Relations*. s. 41-70. Palet Publications.
- Çakmak, A., Genç, M. F., Hendek, A. & Budak, B. (2024). Din eğitimi biliminin temel konularında Chatgpt yapay zekâ uygulama verilerinin güvenilirliği. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 24(3). s. 325-357. <https://doi.org/10.33415/daad.1590460>
- Çitil, A. A. (2023). Yapay zekâ projesinin felsefi arka planı. (ed. A. B. Baloğlu & Y. Sipahi). *Din, Hukuk ve Teknoloji*. s. 27-40. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Erbek, H. (2024). *Yapay zekâ ile ilgili iddiaların Tann tasavvurları açısından değerlendirilmesi* [yüksek lisans]. Van Yüzüncüyl Üniversitesi.
- Gökbayrak, H. & Işıklı, Ş. (2022). Dijital din teorisi: Dijital din, geleneksel dine karşı. (ed. M. Kızılgeçit, M. Yeşilyurt, E. Recep & M. Çinici), *Yapay Zekâ: Transhümanizm ve Din*. 2. baskı. s. 105-145. T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Gültekin, Z., Urgan, S. & Ak, M. (2022). Yapay zekâ kaygısının kariyer kararlılığına etkisine yönelik bir araştırma: Ondokuz Mayıs Üniversitesi öğrencileri örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(3). s. 477-491.
- Haberli, M. (2020). Dijital din araştırmalarında konu ve yaklaşımlar. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(2). s. 879-902. <https://doi.org/10.15869/itobiad.729581>
- Hussain, Z. (2025). AI-driven personalization and purchase intention in modest fashion: Sharia compliance as moderator. *International Journal of Halal Industry*, 1(1). s. 33-45.
- Kafalı, H. (2019). Yapay zekâ, toplum ve din'in geleceği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (46). s. 145-172. <https://doi.org/10.17120/omuifd.470376>
- Karaarslan, F. & Karaarslan, Ö. N. (2025). Yapay zekâ dindarlığının medyadaki erken görünümüleri: Kübra dizisi örneği. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 8(1). s. 123-141. <https://doi.org/10.47951/mediad.1685900>

- Kaya, Y. & Eliyatkin, E. (2024). Din eğitiminde içerik oluşturma ve kişiselleştirilmiş öğrenme aracı olarak Chatgpt. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 24(3). s. 615-646. <https://doi.org/10.33415/daad.1582922>
- Kazak, M. (2023). *Yapay zekâ kaygısı, yabancılaşma ve dindarlık ilişkisi* [yüksek lisans]. Pamukkale Üniversitesi.
- Kızılgöçer, M., Çinici, M. & Okan, N. (2023). Yapay zekâ sohbet robotu Chatgpt ile inanç-inançsızlık, doğal afet ve ölüm konuları üzerine nitel araştırma: Din ve maneviyatın psikolojik sağlığa etkileri. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1). s. 137-172. <https://doi.org/10.31463/aicusbed.1275061>
- Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. 4. baskı. Bağlam Yayıncılık.
- Malhotra, N. K. (2004). *Marketing research an applied orientation*. 4. baskı. Pearson Prentice Hall.
- Osmanoğlu, Ö. (2016). Hegel'den Marcuse'ye yabancılaşma olgusu. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3). s. 65-92. <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.2.3.23>
- Oyasor, E. I. (2024). The emergence of ai and Chatgpt: Implication for religion sustainability in Africa. *International Journal of Social Science and Religion (IJSSR)*. s. 507-528. <https://doi.org/10.53639/ijssr.v5i3.283>
- Say, C. (2018). *50 soruda yapay zekâ*. Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Tahça, M. (2009). *Felsefî açıdan yapay zekâ* [yüksek lisans]. Muğla Üniversitesi.
- Taşpınar, İ. (2024). Yahudiliğin yapay zekâyâ yaklaşımı ve Chatgpt'de Yahudilik. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 24(3). s. 55-68. <https://doi.org/10.33415/daad.1585830>
- Tiryaki, S., Balcı, E. V., Demir, Y., Karakuş, M. & Özay, T. (2024). *Dijitalleşme ve yerel basın dijital dönüşüm, etki, gelecek*. Palet Yayınları.
- Ünal, S. (2024). İbadetlerle ilgili fetvalar ve yapay zekâ uygulamaları: Karşılaştırmalı bir analiz. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 24(3). s. 161-192. <https://doi.org/10.33415/daad.1580752>
- Weber, M. (2017). *Meşru egemenlik*. (çev. L. Boyacı). 1. baskı. Yarnın Yayınları.
- Yamaç, M. (2020). Sosyal medyada dinî topluluklar. *Kocaeli İlahiyat Dergisi*, 4(1). s. 101-122.
- Yamaç, M. & İşbilen, N. (2024). Religion paradigm of artificial intelligence. *İlahiyat Studies*, 15(2). s. 233-253. <https://doi.org/10.12730/is.1444746>
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2000). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. 2. baskı. Seçkin Yayınları.
- Yüce, M. E. (2019). Online Alevi topluluklar. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi*, 2(1). s. 167-170.